

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Ю. І. Скулиш,
старший викладач,
Університет економіки і права "Крок", м. Київ

Стаття присвячена питанням соціального захисту населення України. Розглянуті механізми забезпечення соціального захисту для різних категорій населення, побудована загальна схема фінансування його складових. Проаналізовано основні проблеми, які існують в сучасній системі соціального захисту, та їх чинники.

The publication is devoted to issues of social protection of the population of Ukraine. The mechanisms of social protection provision for different population categories are investigated; the general scheme of its funding is developed. The main problems in the system of social protection and their determinants are analysed.

Соціальний захист являє собою комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах [1]. Кінцевою метою соціального захисту є надання кожному члену суспільства, незалежно від соціального походження, національної або расової приналежності можливості вільно розвиватися, реалізувати свої здібності. Іншою метою є також підтримання стабільності в суспільстві, тобто попередження соціальної напруженості, яка виникає у зв'язку з майновою, расовою, культурною, соціальною нерівністю.

Сучасні системи соціального захисту охоплюють весь життєвий цикл людини, передбачаючи заходи щодо підтримання її добробуту від народження і аж до смерті. Поруч із соціальним страхуванням та соціальною допомогою це — сімейна політика: захист прав дитини, матеріальна підтримка сімей з дітьми, рання імунізація, сприяння освіті; соціальна робота у неблагополучних сім'ях та соціальне обслуговування дітей-інвалідів. Активна політика на ринку праці сприяє ефективній зайнятості працездатного населення.

Пільги та категорійні види допомоги надаються всім громадянам, які мають на них право, без врахування рівня доходів їх отримувачів. Вони направлені не на вирішення конкрет-

ної проблеми (зниження рівня бідності чи зменшення розшарування населення за доходами), а виконують лише часткові завдання: підтримка окремих категорій населення, що в певний період опинилися соціально незахищеними; допомога тим категоріям населення, які мають особливі заслуги чи постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій;

соціальний захист груп населення, які традиційно мають високі ризики бідності (інваліди, одинокі матері тощо).

Система соціального захисту України спрямована переважно на наступні категорії громадян:

- пенсіонери;
- особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною (Герої України, Герої Радянського Союзу, Герої Соціалістичної праці тощо);
- ветерани праці;
- ветерани та учасники війни;
- інваліди;
- військовослужбовці та ветерани військової служби;
- громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;
- сім'ї з дітьми;
- малозабезпечені сім'ї;
- безробітні;
- громадяни, які частково або повністю втратили працездатність.

Механізми соціального захисту різних категорій суттєво відрізняються (табл.1). Так, щодо ветеранів праці та військової служби, учасників війни, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи або мають особливі заслуги перед Батьківщиною, законодавством України передбачено, по-перше, підвищені розміри пенсій, а, по-друге, низку соціально-побутових пільг (безплатне або частково оплатне одержання ліків, зубопротезування, забезпечення санаторно-курортним лікуванням, користування пасажирським транспортом, знижка плати за житлово-комунальні послуги, тощо), які диференційовані для різних категорій громадян.

Соціальна підтримка інвалідів (забезпечення медикаментами, технічними засобами, різні види грошо-

Таблиця 1. Механізми соціального захисту різних категорій населення

Цільові групи	Механізми соціального захисту
Діти	Грошова допомога
Сім'ї з дітьми	Грошова допомога: <ul style="list-style-type: none"> • - у зв'язку з народженням дитини; • - по догляду за дитиною до 3-х років
Малозабезпечені сім'ї	Грошова допомога; житлові субсидії
Молодь	Кредити на освіту; житлові програми
Інваліди, інваліди з дитинства та діти-інваліди	Пенсії; грошові допомоги
Працююче населення	Страхування від випадків, передбачених державним загальнообов'язковим соціальним страхуванням; сприяння зайнятості; заробітна плата
Особі похилого віку	Пенсії; соціальне обслуговування; соціальна допомога (для осіб, які не мають права на пенсію)
Пільговики	Зменшення плати за житло та послуги; податкові пільги
Всі	Забезпечення державних стандартів і гарантій

вої допомоги) здійснюється за рахунок коштів фонду соціального захисту інвалідів України. Останній, у свою чергу, формується шляхом стягнення штрафів з підприємств, що мають серед працюючих менш ніж 4 відсотки інвалідів.

Сім'ям з дітьми надається допомога у зв'язку вагітністю та пологами, одноразова допомога при народженні дитини, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, допомога на дітей, які перебувають під опікою або піклуванням. Всі ці види допомоги, так само як і допомога малозабезпеченим сім'ям, прив'язані до прожиткового мінімуму. Тобто вони мають забезпечити дохід не менший, ніж прожитковий мінімум на кожного члена сім'ї. Однак найближчими роками виконання у повному обсязі цієї норми законодавства вельми проблематичне. У зв'язку з цим (і така можливість передбачена відповідними законами) щорічно при затвердженні Державного бюджету визначається так званий рівень забезпечення прожиткового мінімуму.

Соціальний захист безробітних і громадян, які частково або повністю втратили працездатність, здійснюється шляхом обов'язкового державного страхування. Відповідні страхові внески в основному сплачують підприємства, але при страхуванні на випадок безробіття їх сплачують також і наймані працівники.

Для пенсіонерів основним засобом соціального захисту є пенсійне забезпечення, питання реформування якого далі буде розглянуто окремо. Крім того, пенсіонерам надається ряд пільг, зокрема щодо безкоштовного проїзду у пасажирському транспорті.

До системи соціального захисту слід віднести також соціальні нормативи і гарантії — гарантовані державою мінімальні рівні винагороди за працю, стипендіального та соціального забезпечення. Так, у 2000 році було прийнято Закон "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії", у якому зазначено, що основні державні соціальні гарантії встановлюються з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень.

Відповідно до закону державні соціальні гарантії — встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законодавчо, що забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму.

Основні соціальні гарантії в Україні:

- мінімальний розмір заробітної плати;
- мінімальний розмір пенсій за віком;
- мінімальний розмір заробітної

Таблиця 2. Державні соціальні гарантії і стандарти

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Прожитковий мінімум на одну особу на місяць	311,3	342,0	342,0	362,23	423,0	453,0 – з 1 січня 465,0 – з 1 квітня 472,0 – з 1 жовтня
На дітей віком до 6 років	276,48	307,0	307,0	324,49	367,0	400,0 – з 1 січня 410,0 – з 1 квітня 418,0 – з 1 жовтня
Дітей віком від 6 до 18 років	345,66	384,0	384,0	404,79	468,0	514,0 – з 1 січня 527,0 – з 1 квітня 536,0 – з 1 жовтня
Працездатних осіб	331,05	365,0	365,0	386,73	453,0	483,0 – з 1 січня 496,0 – з 1 квітня 505,0 – з 1 жовтня
Осіб, які втратили працездатність	248,77	268,0	268,0	284,69	332,0	350,0 – з 1 січня 359,0 – з 1 липня 366,0 – з 1 жовтня
Мінімальна заробітна плата	118	140,0 – з 1.01, 165,0 – з 1.07	185,0 – з 1.01, 205,0 – з 1.12	205,0 237,0 – з 1.11	262,0 – з 1.01, 290,0 – з 1.04, 310,0 – з 1.07, 332,0 – з 1.09	350,0 – з 1 січня 375,0 – з 1 липня 400,0 – з 1 грудня
Мінімальна пенсія	55,0 58,0 – з 1.02, 72,0 – з 1.08	79,0 – з 1.01, 86,90 – з 1.04	86,90 91,80 – з 1.07,	92,45 – з 1.01, 284,69 – з 1.09	33,0 – з 1.01	350,0 – з 1 січня 359,0 – з 1 квітня 366,0 – з 1 жовтня

Джерело: [2]

плати робітників різної кваліфікації в установах та організаціях, що фінансуються з бюджетів усіх рівнів;

— стипендії учням професійно-технічних та вищих навчальних за-

го законодавства. Так, статтю 46 Конституції України встановлено, що пенсії та інші види соціальних виплат, які є основним джерелом існування, мають забезпечувати

Таблиця 3. Видатки Зведеного бюджету на соціальний захист, 2000–2004 рр.

	2000		2001		2002		2003		2004	
	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%
Соціальний захист та соціальне забезпечення	5,99	12,4	8,33	12,4	12,6	21,0	12,95	17,1	19,29	19,1
Сукупні соціальні видатки	19,06	39,6	25,52	46,0	33,87	56,1	39,69	52,4	52,44	51,8
Всього видатків Зведеного бюджету	48,15	100	55,53	100	60,32	100	75,87	100	101,28	100

Джерело: Звіти Держказначейства України.

ладів;

— індексація доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їх доходів під час зростання цін;

— забезпечення пільгових умов задоволення потреб у товарах і послугах окремим категоріям громадян, які потребують соціальної підтримки.

Розміри основних соціальних гарантії та їх динаміка впродовж 2001—2005 років представлені в таблиці 2.

Разом з тим основною проблемою системи соціального захисту в Україні є недостатність коштів, у першу чергу бюджетних, для реалізації у повному обсязі вимог чинно-

рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму. Незважаючи на значні суми та зростання бюджетних видатків впродовж 2000—2004 років (табл. 3), соціальний захист слабо виконує свої функції, не покращується ситуація з бідністю, якій найбільш піддатливі сім'ї з дітьми, переважна частина пільг стала носити декларативний характер.

Значне майнове розшарування, концентрація значних обсягів матеріальних активів у руках незначної частини населення, різке падіння життєвого рівня переважної більшості населення України свідчить про недосконалість існуючої системи соціального захисту, яка не за-

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА (ВИПЛАТИ)	СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ	СОЦІАЛЬНІ ПІЛЬГИ	СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ
БЮДЖЕТ			ФОНДИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Рис. 1. Схема фінансування системи соціального захисту населення в Україні

безпечує надання в потрібному обсязі допомоги нужденним громадянам, а навпаки, сприяє зростанню доходів заможних верств населення.

Фінансування соціальних витрат в Україні здійснюється не тільки за рахунок бюджетних надходжень, але також за рахунок накопичених страхових внесків (соціальні виплати Фонду соціального страхування з тимчасової непрацездатності, витрати Фонду обов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, витрати Фонду страхування від нещасних випадків на виробництві) (рис. 1).

Як правило, до соціального забезпечення відносять ті заходи, що здійснюються за рахунок прямих асигнувань державного бюджету, а до соціального страхування — заходи, що фінансуються за рахунок коштів фондів соціального страхування. Проте у вітчизняній системі соціального захисту населення немає чіткого розмежування і паралельного існування соціального забезпечення і соціального страхування як самостійних одно-

порядкових економічних категорій. І державний бюджет, і фонди соціального страхування фінансують одні й ті ж види допомог і пенсій, тільки різними категоріям населення. Пенсійний фонд і фонди соціального страхування за рахунок власних надходжень мають забезпечувати працівників, застрахованих у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Соціальний захист незастрахованих осіб має забезпечувати державний бюджет.

Проте ці правила не завжди виконуються. Так, наприклад, видатки, пов'язані із пенсійним забезпеченням за рахунок коштів Державного бюджету (згідно з бюджетом Пенсійного фонду на 2005 рік), склали 18613,7 млн грн. З них 11950 млн грн. склали сума на покриття дефіциту власних коштів ПФУ.

Таким чином, під час переходу до ринкової системи господарювання не відбувається повної диверсифікованості джерел фінансування соціальної сфери — основним джерелом витрат залишається державний бю-

джет. Тим часом значні проблеми в бюджетному фінансуванні визначені як об'єктивними макроекономічними диспропорціями, що залишилися в спадщину від минулої системи господарювання, так і значними недоліками в ході реалізації самої соціальної політики держави. У першу чергу це стосується недостатнього фінансування соціальної сфери, непослідовності й фрагментарності фінансування, неефективності його структури (при якій основна частина витрат приходиться на заробітну плату), відсутності реальних стимулів для переходу до децентралізованого фінансування частини соціальних витрат.

Література:

1. В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова. Соціальна Політика: Навчальний посібник. — К.: Видавництво УАДУ. — 1997. — 360 с.

2. Основні соціальні стандарти, гарантії та показники розвитку. Міністерство праці та соціальної політики України. — К., 2006.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР «ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ УААН»

Міжнародна наукова конференція

«МАКРОЕКОНОМІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАТИВНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ»

23—24 жовтня 2008 року, м. Київ.

Мета конференції: обмін науковою інформацією та узагальнення результатів наукових досліджень з теоретичних, методологічних, нормативно-методичних проблем регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інновативно-інноваційного розвитку в Україні.

Тематичні напрями роботи конференції:

1. Теоретико-методологічні основи дослідження структури інвестицій в секторах національної економіки.
2. Теоретико-методологічні засади державної інноваційної політики.
3. Регулювання розвитку інноваційного потенціалу в економіці.
4. Склад і рівень обмежень інвестиційного розвитку в сучасному середовищі.
5. Формування та реалізація інновативно-інноваційного потенціалу у високотехнологічних галузях промисловості.
6. Регіональна стратегія інноваційного розвитку України.
7. Інновативно-інноваційний розвиток у вимірах безпеки.

Робочі мови конференції: українська, російська, англійська

Адреса оргкомітету:

01032, м. Київ, бульвар Т. Шевченка, 60,

РВПС України НАН України, відділ інвестиційної політики та розвитку місцевого самоврядування.

Тел. для довідок/факс: (044) 486 91 23

E-mail: Daciy@rvps.kiev.ua

Відповідальний: Драган Іван Олександрович.